

Tiit-Rein Viitso mälestuseks

(4. III 1938 – 2. XII 2022)

Foto: erakogu

Möödunud aasta 2. detsembril lahkus 84-aastasena Tartu Ülikooli läänemeresoome keelte emeriitprofessor Tiit-Rein Viitso, üks kõige väljapaistvamaid eesti keele ja uurali keelte uurijaid. Ta sündis 4. märtsil 1938. aastal Tallinnas. 1946. aastal võttis vanemad kaotanud Tiit-Reinu Tartus oma hoole alla tema tädi, farmaatsiaprofessor Alma Tomingas, Tartu Ülikooli esimene eestlasest naisprofessor. Lõpetanud 1956. aastal Tartu 5. Keskkooli, asus Tiit-Rein Viitso õppima Tartu Riiklikus Ülikoolis eesti filoloogiat, spetsialisee-

rudes soome-ugri keeltele, sest oli nende vastu huvi tundnud juba koolipoisina.

Ülikooli lõpetas ta 1961. aastal, tema diplomitööks oli „Merendussõnavara vadja keeles”. Pärast seda oli ta aastail 1961–1964 aspirantuuris Keele ja Kirjanduse Instituudi juures Tallinnas. Selle tulemusel kaitses ta 1966. aastal kandidaadiväitekirja „Äänisvepsa murde väljendus- tasandi kirjeldus” (ilmunud kogumikus „Keele modelleerimise probleeme”, 1968). Alates 1965. aastast töötas Tiit-Rein Viitso TRÜ arvutuskeskuses ja seejärel alates 1971. aastast kuni 1993. aastani Keele ja Kirjanduse Instituudis. Alates 1983. aastast asus ta paralleelselt tööle ka Tartu ülikooli eesti keele kateedris. Kaks aastat (1989–1991) oli ta Helsingi Ülikoolis külalisprofessor. 1982. aastal kaitses Tiit-Rein Viitso doktoriväitekirja, mis käsitles läänemeresoome keelte fonoloogilist struktuuri ja selle kujunemise ajalugu. Aastal 1993 valiti ta Tartu Ülikooli läänemeresoome keelte professoriks, kellena töötas 2003. aastani ning pärast seda aastani 2015 TÜ eesti ja üldkeeleteaduse instituudi vanemteadurina.

Läänemeresoome keelte uurimine oligi Tiit-Rein Viitso peamine huvi. Ta on analüüsinud ennekõike nende keelte fonoloogiat, morfoloogiat ja sõnavara nii diakroonselt kui ka sünkroonselt, samuti nende ajalugu ja kujunemist, nende omavahelisi seoseid ja suhteid naaberkeeltega. Lisaks keelele on ta tegelnud läänemeresoome vanasõnadega ja eesti luule- rütmiga. Teistest soome-ugri keeltest on Tiit-Rein Viitso uurinud saami, mordva, mari, handi, samojeedi keeltest neenetsi ja sõlkupi keelt. Ta on kirjeldanud ka soome-ugri ja uurali algkeele foneeme, uurali ja indoeuroopa algkeele seoseid. Samuti on

ta käsitletud mõningaid Põhja-Ameerika põlisrahvaste keeli ja nende keelte võimalikke ühisjooni uurali keeltega. Üsna palju on ta kirjutanud keeleteaduse meetoditest.

Tiit-Rein Viitso on mitme raamatu autor või üks kaasautoreist. Tema 1981. aastal ilmunud „Läänemeresoome fonoloogia küsimusi” esitab suurema osa aasta hiljem kaitstud venekeelsest doktoritööst. „Liivi keel ja läänemeresoome keelemaastikud” (2008) koondab tema kõige olulisemad eesti keele ja meie lähisugulaskeelte alased artikleid aastaist 1978 kuni 2007, osa neist on täiendatud ning üks („Liivi keele erijooned läänemeresoome keele-ruumis”) ei olnud varem ilmunud. Raamatus on avaldatud ka Tiit-Rein Viitso valikbibliograafia.

Ingliskeelses eesti keele ülevaateosese „Estonian Language” (2003, 2. tr 2007) on Tiit-Rein Viitso kirjutatud fonoloogia, morfoloogia ja sõnamoodustuse ning eesti keele tekkimise ja arengu peatükid (I–II). Koguteosesse „Liivlased. Ajalugu, keel ja kultuur” (2011) on ta kirjutanud peatüki „Liivi keele põhijooned”. Tiit-Rein Viitso on aidanud koostada ka mujal ilmunud ülevaateoseid: raamatus „Языки мира. Уральские языки” („Maailma keeled. Uurali keeled”, 1993) on tema kirjutatud liivi keele käsitus ning Londonis ilmunud teoses „The Uralic Languages” („Uurali keeled”, 1998) kaks peatükki: eesti keelest ja läänemeresoome keeltest. Koos Valts Ernštreitsiga koostas Tiit-Rein Viitso liivi-eesti-läti sõnaraamatu „Livõkiel-ëstikiel-letškiel sõnärõntõz” (2012). „Eesti-läti sõnaraamatu” (2015) juures oli ta tegev ühena nõustajatest.

Üks kõige tähtsamaid Tiit-Rein Viitso osalusel valminud teadustöid on läänemeresoome keelte atlas „Atlas Linguarum Fennicarum” I–III (2004–2010). Ta oli selle üks autoreid ja toimetajaid ning hiljem on ta atlase kaarte täiendavalt analüüsinud. Soome-ugri keelte prosodia projekti raa-

mes oli Tiit-Rein Viitso kaasautor kolmes raamatus, mis käsitlesid ersa („Erzya Prosody”, 2003), mäemari („Meadow Mari Prosody”, 2005) ja liivi keele („Livonian Prosody”, 2008) prosoodiat.

Peale keeleteaduslike raamatute on Tiit-Rein Viitso kahe olulise rahvaluuleteose üks kaasautoreid: „Liivi vanasõnad eesti, vadja ja läti vastetega” I–II (1981) ning „Vepsa vanasõnad eesti, vadja ja läti vastetega” I–II (1992).

Viimaseks raamatuks, mille tegemisest Viitso osa võttis, jäi 2020. aastal „Eesti keele varamu” sarja 6. tervikkäsitusena ilmunud põhjalik „Eesti keele ajalugu”.

Tiit-Rein Viitso on kirjutanud mitusada artiklit. Tema esimene artikkel „Vadja keele Luutsa-Liivtšülä murraku fonoloogia” ilmus 1961. aastal ja viimane, liivi keele essiivi käsitlev „The Essive in Livonian” 55 aastat hiljem 2016. aastal. Artiklite temaatika on väga lai. Pikka aega tegeles ta läänemeresoome keelte tekke ja arenguga. Artiklis „Läänemeresoome esimese silbi õ ajalugu” (1978) esitas ta õ esinemusest lähtudes läänemeresoome keelte ja murrakute kujunemise etapid. Sama teemat käsitles ta artiklites „Finnic gradation: Types and genesis” („Läänemeresoome astmevaheldus: tüübid ja tekkimine”, 1981), „Läänemeresoomlased: maahõive ja varaseimad kontaktid” (1983), „Läänemeresoome murdeliigenduse põhijooned” (1985), „The puzzle of the Proto-Finnic *h*” („Algläänemeresoome *h* mõistatus”, 1996), „The prosodic system of Estonian in the Finnic space” („Eesti prosoodiline süsteem läänemeresoome areaalis”, 1997), „Keelesugulus ja soome-ugri keelepuu” (1997), „Historical phonology of Finnic languages: Proto-Finnic” („Läänemeresoome keelte ajalooline fonoloogia: alglaäänemeresoome”, 1999), „Finnic affinity” („Läänemeresoome sugulus”, 2000), „On the origin of Estonian language” („Eesti keele päritolust”, 2001), „Läänemeresoome

mitmuse 1. ja 2. isiku lõpud ja tüpoloogia” (2001), „Läänemeresoome *k-tunnused” (2002), „Läänemeresoome idapiir” (2003).

Palju artikleid kirjutas Tiit-Rein Viitso samuti liivi keele kohta, mis oli tema eriline huviala, näiteks „On the phonological role of stress, quantity, and stød in Livonian” („Rõhu, kvantiteedi ja katkehääliku roll liivi keeles”, 1974), „Liivi vanasõnu” (1995), „Possible prehistoric contacts of Livonian” („Liivi keele võimalikud eelajaloolised kontaktid”, 1998), „Keskliivi” (1999), „Livonian gradation: Types and genesis” („Liivi astmevaheldus: tüübid ja tekkimine”, 2007), „Survey of previous research on Livonian prosody” („Liivi prosodia varasemate uuringute ülevaade”, 2007), „Livonian and Leivu: Shared innovations and problems” („Liivi ja Leivu: ühised uuendused ja probleemid”, 2009), „Concerning inflection classes in Livonian” („Liivi keele muuttüüpidest”, 2012) jpt. Liiviainelisi artikleid avaldas ta ka liivi keeles. Eriti liivi keele, aga ka vepsa keele uurimiseks kogus Tiit-Rein Viitso usinalt välitöödel ainetikku. Ta rõhutas sageli, et olukorras, kus paljud keeled on kadumisohus, on uue materjali kogumine tähtsamgi kui senise analüüsimine.

Loomulikult tundis Tiit-Rein Viitso kogu aeg suurt huvi ka oma emakeele ja selle uurimise ja õpetamise vastu. Olulisemad artiklid on „Tüvelisest astmevaheldusest (eriti eesti keeles)” (1962), „Eesti muutkondade süsteemist” (1976), „Sõna sõnaliikidest” (1977), „Eesti keele kujunemine flekteerivaks keeleks” (1990), „Soome keel ja läänemeresoome keelte professor Tartu ülikoolis. 200 aastat eesti keele ülikooliõpet” (2003), „Eesti tegusõna tüpoloogiat” (2005), „Some comments about Paul Ariste’s doctoral dissertation on phonetics of Hiiumaa Estonian dialects” („Kommentaare Paul Ariste Hiiuma murrete doktoritöö kohta”, 2005), „Nn. vaeg-

omadussõna ja selle taust” (2007). Peale teadusartiklite avaldas Tiit-Rein Viitso ka ülevaateartikleid, juubeli- ja mälestuskirjutisi, lühiartikleid entsüklopeediasse ja muudesse teatmeteostesse ning nii Eestis kui ka mujal ilmunud teadustööde retsensioone.

Tiit-Rein Viitso oli aastail 1989 ja 1993–1997 Emakeele Seltsi esimees ja ning alates 1997. aastast Emakeele Seltsi keeleteimkonna liige ja aastail 2004–2005 keeleteimkonna vanem. Ta võttis aktiivselt sõna õigekeelsuse ja Eesti keelepoliitika kohta. Ta pidas vajalikuks korralikku rahvuslikku kasvatust, mille hulka kuulub ka keele õppimine, ning teda pahandas, et koolis on eesti keele tundide arvu vähenatud. Oma põhimõtteid oli ta rakendanud ka teadustööde publitseerimisel. Kui omal ajal pidi väitekirju kaitsma venekeelena, siis avaldas ta oma doktoritöö juba enne kaitsmist eesti keeles (juba mainitud raamat „Läänemeresoome fonoloogia küsimusi”). Oma olulisemaid teadusartikleid avaldas ta võõrkeelte kõrval ka emakeeles, näiteks „The history of Finnic *õ* in the first syllable” ja „Läänemeresoome esimese silbi *õ* ajalugu” (mõlemad 1978). Kogumikus „Liivi keel ja läänemeresoome keelemaastikud” ilmus eestikeelsena mitu varem võõrkeeles ilmunud artiklit. Sellest võiksid tänapäeval, kui vabatahtlikult või vabatahtlikult sunniviisiliselt kiputakse teadust tegema suures osas inglise keeles, eeskujuga võtta ka teised.

Õppejõuna tegeles Tiit-Rein Viitso aktiivselt noorte soome-ugri keeleteadlaste koolitamisega, juhendas väitekirjade kirjutajaid ning esines oponentina teadustööde kaitsmisel. Tiit-Rein Viitsol oli väga tähtis roll ajakirja *Linguistica Uralica* (aastani 1990 Советское финно-угроведение) töös, võib öelda, et koos ajakirja esimese peatoimetaja Paul Aristega on ta olnud üks ajakirja näo kujundajaid. Aastail 1972–2022 oli ta ajakirja

toimetuskolleegiumi liige ning 1972–1978 peatoimetaja asetäitja. Alates 1997. aastast oli ta toimetuskolleegiumi esimees ja aastail 2007–2015 peatoimetaja. Keele ja Kirjanduse toimetuskolleegiumi liige oli ta aastatel 1989–2016.

Tiit-Rein Viitso viljakat tööd ja tõhusat tegevust pandi tähele nii Eestis kui ka mujal. Ta oli Soome-Ugri Seltsi välisliige (alates 1979) ja Soome Kirjanduse Seltsi kirjavahetajaliige (alates 1985). 1988. aastal oli ta Õpetatud Eesti Seltsi taasisutajaliige, hiljem valiti ta seltsi auliikmeks. Samal aastal sai temast Liivi Sõprade Seltsi asutajaliige ja ta oli ka seltsi esimees. Aastal 2001 anti Tiit-Rein Viitsole riiklik Valgetähe V klassi teenetemärk. 2003. aastal tun-

nustati teda Tartu Ülikooli suure medaliga ja Tartu Ülikooli aumärgiga. 2005. aastal autasustas Eesti Teaduste Akadeemia Tiit-Rein Viitsot esimese Paul Ariste medaliga. Aastal 2006 nimetati ta Läti Ülikooli audoktoriks. 2011. aastal sai ta Ferdinand Johann Wiedemanni keeleauhinna. Aastal 2012 anti talle Läti Vabariigi tunnustusrist (IV klass).

Tiit-Rein Viitsot jääme mäletama kui head kolleegi ning sõbralikku ja humoorikat inimest. Tema kõrge tasemega teadustööd inspireerivad kindlasti edaspidi nii eesti keele kui ka teiste uurali keelte uurijaid.

VÄINO KLAUS